

Hélène Włodarczyk

Struktura meta-informacyjna wypowiedzenia w języku polskim

Postscriptum nr 2(52), 181-185

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hélène Włodarczyk

Université de Paris – Sorbonne (Paris IV)

Struktura meta-informacyjna wypowiedzenia w języku polskim

Annie Kostrzanowskiej, Sylwii Krzak Magdalenie Iwaniec, Elżbiecie Ratajskiej, studentkom polonistyki na Sorbonie, których prace magisterskie ułatwiły mi zebranie materiału przykładowego.

Przesłanki teoretyczne

Jako część tekstu wypowiedzenie charakteryzuje się nie tylko treścią (strukturą semantyczną lub informacyjną) lecz również swoistym porządkiem oraz różnymi sposobami przedstawienia tej treści, tutaj *strukturą meta-informacyjną*. Proponuję opis wypowiedzenia polskiego oparty na *meta-informacyjnej teorii predykcji* (odtąd MITP) opracowywanej przez A. i H. Włodarczyk¹. Według MITP, w językach naturalnych, informacja zawarta w wypowiedzeniu jest nieodłączna od meta-informacji, ponieważ — dla przykładu — samo wskazanie na jednego z uczestników sytuacji (semantycznej) w charakterze podmiotu wypowiedzenia w stronie czynnej czy też biernej (zgodnie z punktem widzenia osoby mówiącej) stanowi już zabieg meta-informacyjny.

Składnię traktujemy jako pośrednik pomiędzy formą (fonologiczną i morfologiczną) a treścią wypowiedzeń (semantyczną tj. *informacją* i pragmatyczną tj. *meta-informacją*). Określenie poziomu semantycznego jako *informacyjnego* oraz poziomu pragmatycznego jako *meta-informacyjnego*

¹ Zarys tej teorii w [Włodarczyk A. i Włodarczyk H., 2004 i 2006].

zmienia zasadniczo sposób rozumienia zakresu tych dziedzin. Do lingwistyki termin „informacja” został wprowadzony przez Szkołę Praską i nadal stosuje się go w celu charakteryzowania formy, która nadawana jest treści w komunikacji językowej. W MITP wszystko, co wzbogaca informację o dodatkowe wskaźniki (por. ang. *pointers*), jest meta-informacją².

Wypowiedzenie *proste* — składające się z podmiotu i predykatu — nie jest podzielone na *novum* i *datum*. Nasze ujęcie podmiotu i predykatu nie jest natury wyłącznie składniowej czy też semantycznej (w predykanie języków naturalnych nie upatrujemy relacji). Podmiot i orzeczenie są w MITP pojęciami poziomu meta-informacyjnego (pragmatycznego). Podmiot określamy jako centrum uwagi (CU) globalne, dopełnienie zaś jako lokalne.

Jedynie więc wypowiedzenie *rozszerzone* będzie tu podzielone na *novum* i *datum*. I tak globalnym CU wypowiedzenia rozszerzonego jest *topik*, który jako *datum* kontrastuje z *komentarzem* jako *novum*. *Fokus* jest CU lokalne wypowiedzenia rozszerzonego i, jako *novum*, kontrastuje z *tem* jako *datum*. W niektórych teoriach fokus utożsamia się z informacją nową, jednakże według MITP fokus jest *uwydatnioną*³ częścią informacji *nowej*, tak jak *topik* jest *uwydatnioną* częścią informacji *danej* a nie całością tejże w wypowiedzeniu. To, co w stylistyce nazywa się ekspresywnością lub podkreśleniem, w większości wypadków odpowiada temu, co nazywamy topikalizacją lub fokalizacją. Topikalizacja, jest więc uwydatnieniem pewnej części wypowiedzenia sugerowanej przez mówiącego ku uwadze odbiorcy jako informacja *dana*, fokalizacja zaś — części wypowiedzenia przedstawionej jako informacja *nowa*.

Lokalną spójność uzyskuje się dzięki CU wypowiedzenia, a globalną spójność całego tekstu stwarza *ogólny temat*, u którego podstaw leżą kolejne *tematy szczegółowe*. Dodajmy jeszcze tylko, że w toku rozwoju tekstu składniki informacyjne (czy też typowo informujące) *nowe* zamieniają się w składniki informacyjne *dane*⁴.

Zobacz diaporam na stronie <http://www.staff.amu.edu.pl/~kongres>

Wykładniki struktury meta-informacyjnej wypowiedzenia polskiego

Najważniejszymi wykładnikami struktury meta-informacyjnej wypowiedzenia polskiego są: wybór podmiotu zdania, szyk wyrazów, strona cza-

² Termin ten po raz pierwszy został użyty przez polskiego cybernetyka, Henryka Greniewskiego w 1968 r., następnie podjęła go lingwistka Bożenna Bojar (1991).

³ Termin Romualda Huszczy (1986).

⁴ Zob. analiza rozwoju tematycznego tekstu Sławomira Mrożka (Włodarczyk H., 2003).

sownika, partykuła *to* i inne partykuły lub spójniki, formy ortotoniczne i enklytyczne zaimków osobowych itp.

Zobacz diaporam na stronie <http://www.staff.amu.edu.pl/~kongres>

Wnioski z perspektywy kontrastu między językiem polskim a innymi językami

Opierając się na formalnej teorii wypowiedzenia w językoznawstwie ogólnym, można uzyskać spójne eksplikacje struktur składniowych wypowiedzenia polskiego (nieodłącznych od semantyki i pragmatyki). W ten sposób spojrzenie „z boku” i „z dystansu” polonisty zagranicznego może okazać się pomocne w badaniach nad budową wypowiedzenia oraz tekstu polskiego. To spojrzenie (wykorzystujące metody formalne) pozwala na odróżnienie tego, co naprawdę specyficznie polskie, od tego, co ogólne dla wszystkich języków.

Należy zwrócić uwagę na konieczność uwzględnienia struktury meta-informacyjnej wypowiedzenia w nauczaniu języka polskiego jako obcego; pozwoli to na szybkie przyswojenie przez studentów cudzoziemców takich problemów, jak: szyk wyrazów, forma zerowa zaimków osobowych pierwszej i drugiej osoby w pozycji podmiotu w mianowniku, użycie partykuł podkreślających topik lub fokus itp.

Z drugiej zaś strony, sformalizowana teoria predykcji stanowi pomocne narzędzia dla intuicji tłumaczących z i na język polski, którzy — rzecz jasna — po dłuższej praktyce najczęściej „nieświadomie” i tak wybierają możliwie najlepsze rozwiązania. Taka teoria może przede wszystkim być pomocna w kształceniu młodych tłumaczy, przyspieszając osiągnięcie wysokiego poziomu kompetencji dotyczącej „równoważności” między językiem polskim a innymi, przede wszystkim nie słowiańskimi językami, w których szyk wyrazów odpowiada diametralnie różnym zasadom niż tym, jakie panują w języku polskim (a ogólniej w językach słowiańskich).

Zobacz diaporam na stronie <http://www.staff.amu.edu.pl/~kongres>

Bibliografia

— Apresjan Ju. D., 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka (Leksičeskaja semantyka. Sinonimiceskije sredstva jazyka*, Moskwa 1974), Ossolineum, Wrocław.

— Bojar Bożenna, 1991, *Zarys językoznawstwa*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

— *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wyd. drugie, 1999, red. K. Polański, Ossolineum, Wrocław.

- Grochowski Maciej, 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Ossolineum, Wrocław.
- Grochowski Maciej, 1997, *Wyrażenia funkcyjne, Studium leksykograficzne*, IJP, PAN, Kraków.
- Greniewski Henryk, 1968, *Język nauki*, „Zagadnienia Naukoznawstwa”, kwartalnik, tom IV-1(13), Polish Academy of Sciences, Warszawa.
- Grzegorzczkowska Renata, 2002, *Wykłady z polskiej składni*, PWN, Warszawa.
- Huszcza Romuald, 1980, *Tematyczno-rematyczna struktura zdania w języku polskim*, „Polonica” VI, S. 57-71.
- 1986, *Wykładowe uwydatnione rematu zdania w języku polskim, japońskim, angielskim i wietnamskim*, „Prace Filologiczne”, t. XXXIII, Warszawa.
- 2000, *Nie ma, żeby nie było — o segmentalnych wykładnikach tematyczno-rematycznej struktury zdania w polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, 2000 zeszyt 8, 1-9, wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Laskowski Roman. et al., 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia*, wyd. 2 zmienione, T. 1-2, P.W.N., Warszawa.
- Saloni Zygmunt, 1976, *Cechy składniowe polskiego czasownika*, Ossolineum, Wrocław.
- Saloni Zygmunt & Świdziński Marek, 1998, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Wyd. czwarte zmienione, PWN, Warszawa.
- Włodarczyk André & Włodarczyk Hélène, 2006a, *Focus in the Meta-informative Centering Theory*, in „La Focalisation dans les langues”, dir. André Włodarczyk et Hélène Włodarczyk, Coll. Sémantiques, L’Harmattan, Paris.
- 2006b, *Subject in the Meta-informative Centering Theory*, w: „Etudes cognitives / Studia kognitywne” VII, SOW, Warszawa.
- Włodarczyk Hélène, 1996, «Les Traits sémantiques du sujet «anonyme», en polonais, russe et français», *Semantyka a konfrontacja językowa*, Akademia Nauk, Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, p. 179-198, Warszawa.
- 1999, *Les marqueurs de la validation des énoncés en français et polonais*, „Etudes cognitives / Studia kognitywne” III, SOW, PAN, Warszawa. p. 135-162 (Erratum: dans cet article, il faut lire Σ pour Π et Π pour Σ).
- 2003, *L’Interprétation dynamique des centres d’intérêt dans les dialogues français et polonais*, w: *Études linguistiques romano-slaves offertes à Stanisław Karolak*, Oficyna Wydawnicza Edukacja, Cracovie p.511-528.

— 2004, «Les Centres d'intérêt de l'énoncé en polonais et en français», *Énoncer — l'ordre informatif dans les langues*, dir. Pierre Cotte, Martine Dalmas et Hélène Włodarczyk, Coll. Sémantiques, L'Harmattan, Paris, p.33-48.

— Zaremba Charles, 2004, «Désinence mobile et organisation linéaire de l'énoncé polonais», *Énoncer — l'ordre informatif dans les langues*, dir. Pierre Cotte, Martine Dalmas et Hélène Włodarczyk, Coll. Sémantiques, L'Harmattan, Paris, p. 149-168.

Prace magisterskie przygotowane na Sorbonie pod kierownictwem H. Włodarczyk

— Kostrzanowska Anna, 1999 «Topique et focus dans l'énoncé polonais: fonction secondaire des conjonctiosn a, zas, bowiem dans l'étude du centre d'intérêt»

— Krzak Sylwia, 2004, «Les adverbos renforçant le focus dans l'énoncé polonais», mémoire de Master 1, Université de Paris-Sorbonne.

— 2005, «Le choix d'un point de vue pour présenter l'information dans l'énoncé, Etude d'un corpus parallèle en polonais et en français», mémoire de Master 2, Université de Paris-Sorbonne.

— Iwaniec Magdalena, 2005, «La cohérence textuelle en polonais et en français: les constructions actives avec l'objet en tete de l'énoncé et les constructions passives», mémoire de Master 1, Université de Paris-Sorbonne.

— 2006, «Les centres d'intérêt de l'énoncé polonais (sujet du passif et topique-objet de l'actif) et la traduction en français», mémoire de Master 2, Université de Paris-Sorbonne.

— Ratajska Elzbieta, 2005, «Les pronoms personnels a la premiere et a la deuxieme personne du singulier en polonais et leur traduction en français», mémoire de Master 1, Université de Paris-Sorbonne.